

In memoriam

JYRI KOKKONEN 1954–2020

”Vääntäkää pojat tällainen minulle, kun aika koittaa.” Jyri Kokkosen sähköposti tämän muistokirjoituksen kirjoittajille 4. heinäkuuta 2017. Liitteenä seurasi malliksi ruotsalaisen papin edeltäjästään vuonna 1780 kirjoittama hautausruno, joka yhdisti vainajaan kaikki mahdolliset inhimillisen alhaisuuden piirteet ja synnit. Pyynnön toteuttaminen aktualisoitui 30.5.2020 järkyttävästi ja yllättäen meille, joista kaksi on Jyriä vanhempia ja kaksi samaa vuosikertaa. Yritämme kuitenkin, vaikka tehtävänanto on vaikea täyttää, sillä Jyri oli – pyynnön kannalta valitettavasti – melko synnitön mutta onneksi ei väritön. Esikuvaksi tarjotun minnesrunan seuraamista vaikeuttaa vielä sekin, että Jyri Kokkosella on aitoja saavutuksia.

Jyri Kokkonen syntyi Helsingissä 8.1.1954 pappisperheeseen. Isä Urpo oli Pielaveden Kokkosia ja opettajaäiti Virve, os. Soosalu, oli virolainen. Palveltuaan muutaman vuoden pappina kotimaakunnassaan isä siirtyi vuonna 1959 Australiaan merimies- ja siirtolaispapin tehtäviin. Äidin taustasta johdun Urpo Kokkonen palveli epävirallisesti myös Australian virolaisia, joista monesta Jyrillä riitti mielikuvituksellisia tarinoita. Mieleen on erityisesti jäänyt Viron laivaston kahdesta sukellusveneestä toisen, Kalevin, komentaja ja Virossa muistomerkin saanut Hans Puurand, Jyrin veljen Timon kummisetä, joka oli myös Viron pakolaishallituksen ministeri.

Virolaisuus on myös syy sille, että Jyri esiintyy aina välillä kääntäjänä tai kirjoittajana Jürinä. Ilmeisesti saksan kielen Umlautin käyttöön ei liity mitään erityistä logiikkaa. Kyseessä lienee Jyrin leikkittely kirjoitusasulla. Äiti olisi halunnut ü:n, mutta mahdollisesti jossain kirkkoherranvirastossa kirjain oli muuttunut tavalliseksi y-kirjaimeksi. Viesti tai kunnianosoitus se kuitenkin oli: Jyri halusi samaistua virolaiseen taustaansa.

Isän uusi työtehtävä ja äidin tausta tarjosivat Jyrille tuohon aikaan poikkeuksellisen kansainvälisen ja virikkeellisen kasvuympäristön monikansallisessa siirtolaisyhteisössä. Australian formatiiviset vuodet vaikuttivatkin koko eliniän, ja suhteetkin sinne säilyvät läpi elämän. Jyri muisteli erityisen

lämpimästi australialaista koululaitosta, jonka opettajiksi 2. maailmansodan jälkeinen armeijan demobilisaatio toi sodan kokeneet aliupseerit. Kokkonen kiitteli suuresti opettajiensa isällistä pedagogiikkaa, joka korosti turvavälejä kaihtavaa fyysistä läheisyyttä. Toisaalta hän useamman kuin yhden kerran muisteli katkeruus äänessään niitä kertoja, jolloin oli opettajalta saanut jostakin mahdollisesta rikkeestä hyvin kivuliaan ruumiinrangaistuksen: tarkoin laskettu määrä (rangaistuksen kohteen tuli nöyryytyksen lisäämiseksi laskea kukin kerta kovaan ääneen) sivalluksia karttakepillä kämmeneen.

Perheen palattua Suomeen ja Helsinkiin vuonna 1969 Jyri siirtyi englantilaiseen kouluun, jota ja erityisesti opinahjosta vastanneita nunnia, hän myös arvosti. Arvattavasti koulussa noudatettu anglosaksinen koulukulttuuri helpotti sopeutumista Suomeen. Lukion Jyri vietti Helsingin Suomalaisessa Yhteiskoulussa, josta myös kirjoitti ylioppilaaksi vuonna 1973.

Läntinen naapurimme Ruotsi oli myös Jyrin kriittisen rakkauden suuria kohteita. Kävi näet niin, että isä toimittuaan runsaat kymmenen vuotta Tavallahden seurakunnan pappina, palasi kirkon ulkosuomalaisyöhön, tällä kertaa Ruotsiin Tukholman suomalaisen seurakunnan palvelukseen. Kuninkaanelinnan ja Slottsbackenin toiselta puolelta Jyri ryhtyi valppaasti tarkkailemaan ja kommentoimaan Ruotsia ja sen elämänmuotoa sekä tutustumaan Tukholman saunatarjontaan. Skoonekin ja Tanskan suunta sai valpasta huomiota osakseen, kun vanhemmat hankkivat kesäpaikan Skoonesta, entisestä Itä-Tanskasta.

Jyri aloitti opiskelunsa syksyllä 1973 Helsingin yliopistossa arkeologia pääaineenaan. Mikä ihme tuohon päätökseen johti, siitä meillä ei ole tietoa mutta aavistuksia toki. Muina kiinnostuksenkohteinaan hänellä olivat historia, taidehistoria ja kansatiede. Opiskelijatoimintaan aika riitti, ainakin arkeologian opiskelijoiden Fibulan harrastuksiin. Jyri toimi yhdistyksen sihteerinä vuonna 1974 sekä epäilemättä kielitaitonsa ja kansainvälisyytensä ansiosta ulkoasiainhoitajana 1978.

Opiskelussaan Jyri oli arkeologiksi ripeä. Kymin Niskasuon keramiikkaa käsittelevä gradu (Helsingin yliopiston arkeologian laitos. Moniste 17) valmistui jo 1978. Tarkastelun kohteena oli yhden asuinpaikan keramiikka, sen luokittelu ja ilmentämät kulttuurisuhteet. Jyrin kiinnostusta metodeihin osoitti analyysimenetelmäksi valitun numeerisen taksonomian systemaattinen soveltaminen.

Opintoja seurasi armeija Santahaminassa, jonka sinkoammunnoissa Jyrin kuulo vaurioitui pahasti. Sotahommat hoituivat menestyksellisesti, ja Jyri palasi siviiliin kersantin korkeaan arvoon ylennettynä. Museoviraston esihistorian toimiston toimistopäällikkö ja dosentti, rintamaveteraani ja sirpaloitu panssaritorjuntaluutnantti Aarni Erä-Esko pysäytti kers. Kokkosen Byroon käytävällä: ”– Olet kuulemma kersantti. – Kyllä. – Sinun on täytynyt olla todella veemäinen mies”. Arvostava toteamus Arskalta.

Arkeologin tavoin Museoviraston työkomennukset ja osallistuminen kaivauksiin tulivat tutuiksi Jyrille. Hänellä oli oma kaivauksensa Kotkan Pykin kosken kampakeraamisella asuinpaikalla v. 1982. Samalla hän tarkasti arki- toitujen raporttien perusteella lukuisia lähiseutujen asuinpaikkoja.

E erityisen merkittävä työrupeama Jyrillä oli Espoon museossa. Siellä hänen huomattavimpia tekemisiään oli 1986 Espoon terveyslähden ja kylpylän paikantaminen. Itse lähde löytyi, sekä lisäksi vaikuttava puinen kouru, jolla johdettiin vesi itse kylpylälaitokseen sekä erilaisia rakenteita. Maisteri Kokkonen on siis suomalaisen kylpylä- ja terveyslähdearkeologian pioneeri.

Toinen isompi hanke oli teollisuusarkeologinen operaatio Espoon Laajalahden Ruukinrannan kadonneen fajanssitehtaan – *Gröfre Faijance och Lerkärls Fabrikin* – paikantamisyritys. Maamme toisesta, 1800-luvun alussa perustetusta keramiikkatehtaasta ei kaivausten alkaessa ollut fyysisenä evidenssinä kuin rannan lastauslaiturin kohdalta merestä paikallisen kalastusseuran löytämä ja ennen museoväen paikalle saapumista rikkoutunut ruukku. Toisen ruukun tiedettiin tuolloin olevan Ruotsissa. Tämän viimeistään 1861–62 suljetun tuotantolaitoksen astioita ei, edes sirpaleina, tunneta vielääkään kuin muutama. Espoo-kauden työtoveri muistelee:

Paras luonnekuva minulle jäi yhteisestä kesästä, jolloin olimme molemmat etsimässä Ruukinrannan kadonnutta fajanssitehdasta sitä löytämättä. Silloinen julkisuusarvon ymmärtävä museonjohtaja oli jo toukokuussa päättänyt lehdistötilaisuuden kaivauksista pidettäväksi syksyn alussa. Koko kesän, vahvistettuna mm. tiedemies Mika Hakkaraisella Jyri johti monenlaisia koekaivauksia. Mitään ei löytynyt. Kun uutisointitilaus koitti, olimme tehneet alueesta suuren monimutkaisen kartan ja kaivausten

johtaja maisteri Kokkonen esiintyi noin seitsemälle toimittajalle esittäen kartan äärellä suuren jännityskertomuksen paljastaen uusimpia etsintämetodeja ja oletuksia alueen hienouksista. Upean esityksen ja hetken hiljaisuuden jälkeen tuntemamme liian nokkela toimittaja, Västra Nyland, avasi suunsa ja lausui: ”te ette siis löytäneet mitään?” Minä ja Jyri katsoimme nanosekunnin toisiamme ja Jyri jatkoi salamana uusien kaivausmetodien testaamisen korvaamattomuudesta ja museon edelläkävijyydestä. En voinut kuin ihaila suvereenia tilanteen hallintaa.

Espoon periodi merkitsi myös huomattavaa määrää kirjallista tuotantoa.

Leimallista Jyrille oli jo opiskeluaikana virinnyt kiinnostus teoriaan ja metodeihin. Varsinkin niin sanottu uusi arkeologia, New Archaeology, veti häntä puoleensa, ja niinpä Jyri olikin professori Meinanderin keskusteluryhmässä, joka vuoden 1975 tienoilla perkesi lähestymistapaa ja sen suhdetta ”vanhempaan” lähestymistapaan. Esimerkki myös historian opintojen puolelta: opintovaatimuksiin kuuluneen Renvallin metodiopin Jyri erehtyi ottamaan kaverikseen kylppyyn. Lukijansa vietellyt eepos vangitsi miehen haalistuvaan kylppyyn, eikä hän noussut paljustaan ennen kuin oli lukenut koko teoksen loppuun.

Metodinen kiinnostus ilmeni jo gradussa. Ensimmäisten artikkeleiden joukossa oli yhdessä Heikki Matiskaisen ja geologien kanssa laadittu artikkeli, joka pohti atomiabsorptiospektrometrian ja piileväanalyysin käyttöä subneoliittisen keramiikan tyylipiirteiden ja keramiikan alkuperän määrittelyssä – varhaismetallikauden saviastioihin hän oli saanut kosketuksen ja innostuksenkin kevään 1974 opetuskaivauksilla Espoon Däbitsissa. Aineistona oli tuttu Kymin keramiikka. Tieteellinen julkaisutoiminta jatkui melko säännöllisenä 1990-luvulle asti. Keramiikkatutkimusta, Espoon ja Karjalan esihistoriaa ja muuta populaaritiedettä, museopolitiikkaakin, tutkimushistoriaa suomalaisten syntyteorioita käsittelevästä tutkimuksesta ja A. M. Tallgrenista. Jälkimmäinen artikkeli ilmestyi 1985 Tallgrenin 100-vuotissyntymävuonna, ja samana vuonna hänen kuolemastaan tuli myös kuluneeksi 50 vuotta. Puheenvuoro synnytti jupinaa Museovirastossa – olisiko synnä ollut väärä julkaisufoorumi ja kirjoittaja tai se, että muut tahot eivät olleet reagoineet muistovuoteen. On arveltu, että Kokkosen artikkeli johti siihen, että Museovirasto on myöhemmin muistanut merkittävien arkeologien tasavuotia seminaarein. Tämä on tietysti tärkeä ja huomion arvoinen saavutus tutkimushistorioitsijalta.

Kiinnostus tutkimushistoriaan oli hyödynnettävissä Jyrin historian opinnoissa. Syntyi historian sivulaudatur *Suomalaisten alkuperää koskeva tutkimus vuoteen 1905* (1981). Työ on erinomainen. Sen muisti myös professori,

myöhempi akateemikko Päiviö Tommila Museoviraston juhluvuonna 1984. Museovirasto oli vielä tuolloin ei vain hallintovirasto vaan myös enemmän tai vähemmän kompetenttien tutkijoiden miehittämä tutkimuslaitos. Laitoksen johto ei ollut ilmeisesti tietoinen Virastossa harjoitetusta tutkimustyöstä, minkä vuoksi sopivaa omaa tutkijaa ei kaiketi arvattu pyytää 100-vuotisjuhlan juhlapuhujaksi. Avuksi kutsuttu professori Tommila soitti maisteri Kokkoselle ja tiedusteli lupaa saada käyttää hänen työtään juhlaesitelmässä. Lupa heltisi. Näin laitoksen tiloissa pääosan opiskelustaan tehnyt nuori maisteri tuli antaneeksi oman keskeisen kontribuutionsa juhlivalle Virastolle.

Kiinnostavin artikkeleiden joukossa on Suomen antropologi -lehdessä (4/1984: 159–164) ilmestynyt puheenvuoro *On the prospects of structural and semiotic approaches in archaeology*, strukturalistis-semioottisen lähestymistavan soveltamisen tarjoamista mahdollisuuksista suomalaiselle arkeologialle. Kampakeraamisten astioiden koristelun koodiston avaaminen ja Charles S. Peircen filosofia ja semiotiikka oli saanut valtaansa Jyrin tutkivan mielen. Kiinnostavaa on, että edellä mainittu kontribuutio ja Fennoscandia archaeologica (X/1993: 3–7) puheenvuoro *Archaeology goes postmodern* ovat oikeastaan sodanjälkeisen Suomen muinaistutkimuksen ainoat teoreettiset artikkelit.

Fennoscandian kirjoituksessa Jyrin kriittinen ja lempeän ironinen ilmaisu pääsee oikeuksiinsa hänen määritellessään suomalaista arkeologiaa: *In very real terms, sub-culture of this field is largely that of a single government department, and it mostly exists along some fifty meters of corridor in down town Helsinki*. Ja johtopäätös: *This obviously does not generate ideological diversity, with competing views on the purposes and aims of archaeological research*.

Artikkelin synty oli kiinnostava. Fennoscandian toimittaja oli kerännyt aineistoa ajankohtaisesta, päälle puskevasta aiheesta ja ideologiasta. Jyrin ja toimittajan keskusteluissa miehen lukeneisuus, mielipiteet ja näkemykset sekä kiinnostus aihepiiriin oli ilmeistä. Ei muuta kuin toimittajan kasaama julkaisupino maisteri Kokkoselle: ”Raapusta kasaan tarina”. Helppo uhri, tuolla kerralla.

Selvästi tutkimusorientoituneen Jyrin kanssa käytiin joskus keskusteluja mahdollisesta väitöskirjasta. Teemakin oli selvä: kampakeramiikka ja semiotiikka. Aihetta sen ulottuvuuksineen ja mahdollisuuksineen pohdittiin useita kertoja kahden ihmisen seminaarissa Seurahuoneella 1994–1995. Valitettavasti asia hautautui arjen alle. Joskus Jyrin viestin oli resignoituneesti allekirjoittanut ”Den evige magistern”.

Lupaava määrä artikkeleita ja osoitettua tutkimuksellista ambitiota oli takana, kun avioliiton solminen, kaksi poikaa ja niitä seuranneet perhe-elämän realiteetit ja taloudelliset tosiasiat johtivat ammatilliseen uudelleen orientoitumiseen. Maisteri alkoi hyödyntää toista äidinkieltään. Käynnistyi toiminta kääntäjänä: ”Kääntäjän työ on hienoa ja kunniallista; se on sentään maailman

toiseksi vanhin ammatti”. Se oli myös aivan eri palkkaluokissa kuin korvaus arkeologin tai museoammattilaisen työstä.

Jyrin tausta ja syntyneet yhteydet museomaailmaan olivat uuden elinkeinon perusta. Runsaan puolen vuosikymmenen takaisessa viestissään tuolloin jo kokenut kääntäjä mainitsee kääntäneensä 1980-luvulta alkaen toistakymmentä Helsingin ja Turun yliopistoissa esitettyä arkeologian, kansatieteen ja taidehistorian väitöskirjaa suomen kielestä englannin kielelle sekä osallistuneensa useamman samojen alojen englanninkielisen väitöskirjan kieliasun tarkastamiseen, editoimiseen ja korjaamiseen. Oli myös muita monografialkännöksiä, esimerkiksi historian ja meriarkeologian saroilta. Jyri mainitsi joskus vakavasti otettavien käännöstensä yhteiseksi sivumääräksi luvun 20 000. Päälle tulevat vielä erilaiset pikkutyöt ja hallinnolliset asiakirjat. Muistutettakoon vielä Tasavallan Presidentin Linnaa esittelevän kirjan kääntämisestä. Kiitokseksi työstä tuli kutsu Linnan juhliin. Ystävät muistavat hyvin Kokkosten näyttävän entréen Mariankadun puolen vieraista viimeisinä.

”*Quod non est in actis, non est in mundo*”, tietävät historioitsijat. Entä kontekstin tuntevan kääntäjän kontribuutio, josta ei jää historian tutkijan edellyttämää evidenssiä? Jyriltä tuli viestejä, kommentteja ja assosiaatioita erityisesti hänen kääntäessään tuttuja ja/tai kiinnostavia aihepiirejä. Ei voi vähätellä huomautusten eikä kahdenvälisen tekstin läpikäynnin arvoa kirjoittajalle. Kääntäjän panos näkyy kuitenkin vain teoksen kiitoksissa, vaikka itse keskustelu kääntäjän/tulkitsijan kanssa on voinut olla mitä tärkein ja innoittavin panos eikä vain käsiteltävän työn vaan myös tulevan tutkimuksen kannalta.

Kääntäjän toimi teki Jyristä erityisesti arkeologisen terminologisen pankin, jonka puoleen saattoi kääntyä, oli sitten kyseessä Jyrille jo tuttu, jo mietitty termi tai uuden termin kehittäminen yhdessä kysyjän kanssa. Enää ei tätä palvelupistettä ole. Joskus oli puhetta myös tämän Jyrin tietämyksen muuttamisesta kaikille avoimeksi asiasanastoksi.

Jyriltä saattoi myös tulla loppuarvio niin tekijästä kuin teoksen sisällöstä esimerkkinä vaikkapa erään muinaislinnoja käsittelevän väitöskirjan tekijä ja työn sisältö: ”Ankaran systemaattisen antikvaarisen linjan tutkija, joka ihailtavalla sinnikkyydellä ja ahkeruudella on korvannut ammottavat näkemykselliset puutteensa.” Mutta herrasmies ei kuitenkaan unohtanut onnitella vilpittömästi ja omintakeisesti työvoitosta:

*Hän vuorella seisoo,
Mies tummakatseinen
Jalkainsa alla taistelutanner isien
Vaan huoli sydäntä painaa
Pysyykö rauha*

*Jääkö vuori viel' lastenlapsille
Taivaankannen poikki piirtää janan
MiG
Rauhankotka hopeasiipinen
Ja hän hymyilee
Muinaistutkija
Laulaja heimonsa ikuisen*

Runoilija oli selvästi inspiroitunut o. w. kuusislaisittain tulkitusta kalevalaisuudesta.

Kääntäminen ei ole helppoa, se on aina tulkintaa. Joskus originaalin ymmärtämistä hankaloittaa epäloogisuus ja ilmaisun sekavuus. Tajunnanvirtaa ja usein väärinymmärrettyjä filosofisia käsitteitä yhdistelevät taidenäyttelytekstit lienevät haasteellisimpia. Joskus kääntäjäämme iski turhautuminen. Tiedä, seurasiko hän omaa parاهدustaan ”p...aa sisään, p...aa ulos” vai noudattiko mainitsemaansa ohjetta eli ruotsalaista käännöstä: ”Jos ei ymmärretä, ei käännetä, vaan hypätään yli.”

Leimaavin piirre Jyrissä oli huumori. Savolaisen sutkauttelevaa ja nokkelaa mielenlaatua hedelmöittivät väkevät australialaiset vaikutteet, Dame Edna ja Crocodile Dundee. Huumori oli ronskia, ehkä joskus karkeaakin mutta älykäästä – ja kuten luterilaisen papin pojalle sopiikin mehevän luterilaista.

Maisteri Kokkonen oli myös erittäin monipuolisesti lukenut ja sivistynyt persoona. Sähköpostiin saattoi kilahtaa viesti: ”Sivistystä sinullekin”. Näin tulimme tutustuneeksi esimerkiksi pianisti Khatia Buniatishviliin. Voi vain kiittää Jyriä niistä häikäisevän upeista elämyksistä, joita tämäkin sivistävä vinkki on kuulo- ja näköaistille tarjonnut.

Kääntäjän työ on yksinäistä. Sen vastapainona maailman tarkkailu ja maailmanmenon kommentointi verkossa tarjosivat vastapainoa Jyrille kuulon heiketessä. Tarkkailtavat lempihahmot olivat Stalin, Lenin, Hitler sekä muut diktaattorit ja dorkat sekä merkilliset maat ja tapahtumat niin kotimaassa kuin ulkomailla. Jyri osallistui erityisesti iltapäivälehtien keskustelupalstoilla ilmiöiden kommentointiin, joita hän jakoi kollegoilleen ja asiakkailleen. Jyri on myös Guardianin yleisönosastolla kommentoiva nimi-merkki Ukko.

Helsingin Sanomien kulttuuritoimituksen kirjallisuuskriitikko, fil. tri Jukka Petäjä on tiivistänyt savolaisen sivistyssuvun jäsenen ominaisuudet: ”Jyri ymmärsi sivistyksen François Rabelais’n hurtissa, karnevalistisessa hengessä ja osasi hyödyntää sivistyksen koko kirjoa. Hän näki ylevän alhaisessa ja eritteli alhaisen ylevästä.” Mutta sitten toiselta puolen eikä aivan harvoin Jyri

saattoi alistuneesti lausahtaa, ehkä Waltaria muistaen, että ”jokainen ihminen rakentaa oman helvettinsä”.

Edellä on kerrattu Jyrin elämänvaiheita ja saavutuksia sekä poimittu verifikaatteja Jyrin upeasta karaktääristä. Lopuksi on mainittava sauna. ”Koska harrastetaan autuutta?” saattoi olla saunakutsun otsikko kavereille. Saunassa Jyri rentoutui, tarkkaili ja kuunteli kansaa ja sen ääntä – ja antoi palautetta. Saunapolulle Jyri tuupertuikin, siksi muistokirjoituksen kuva, Jyrin oma saunaselfie mökkijärven selkä taustalla: ”#%ja\$¤ jätkät, mä oon Kekkosen näköinen.” Selvä tapaus, aito Doppelgänger. Molemmat pielavetisiä ja sukunimesäkin vain vokaalin heitto.

*Olen saanut nurkkapöydän
Elämän ravintolasta
ja virnuilemasta
tuon tuostakin itseni löydän.*

Kullervo Rainio

Maisteri Jyri Kokkonen on poistunut seurastamme. Samalla elämästämme on kadonnut paljon iloa ja älyä.

Markus Hiekkanen, Pekka Korvenmaa, Jussi-Pekka Taavitsainen &
Timo Tuomi

Kirjoittajat ovat Jyri Kokkosen ystäviä sekä arkeologian, taidehistorian, muotoilun ja arkkitehtuurin tutkijoita ja opettajia. | Skribenterna är Jyri Kokkonens vänner samt forskare och lärare inom arkeologi, konsthistoria, design och arkitektur.

Markus Hiekkanen (mar.hiekkanen@gmail.com)

FT, professori | FD, professor

Pekka Korvenmaa (pekka.korvenmaa@aalto.fi)

FT, emeritusprofessori, Aalto-yliopisto | FD, professor emeritus, Aalto-universitet

Jussi-Pekka Taavitsainen (justaa@utu.fi)

FT, emeritusprofessori, Turun yliopisto | FD, professor emeritus, Åbo universitet

Timo Tuomi (timo.tuomi@aedes.fi)

FT, dosentti, Helsingin yliopisto | FD, docent, Helsingfors universitet

Kuva | Bild: Jyri Kokkonen.